

Vene teenetemärgid ja 1812.–1814. aasta kampaania

Leho Lõhmus

Napoleoni-vastased sõjad, tulvil raskeid ja veriseid lahinguid, töid kaasa surma ja hävingut. Teiselt poolt oli suur sõda ohvitseride ja sõdurite jaoks ka kiire karjääri, sagedaste ülendamine ning ordenitega autasustamise aeg. Käesolev artikkel ongi Vene ordenitest ja nende annetamisest 1812. aasta isamaasõjast kuni Pariisi vallutamiseni liitlasvägede poolt 1814. aastal. Kavaleridest pühendame erilise tähelepanu Eestiga seotud Vene väejuhile, kindralfeldmarssal Michael Andreas Barclay de Tollyle.

Vene ordeneid anti välja kindlas järjekorras, see tähendab, et uue saamiseks pidi üldjuhul eelmine juba olema. Niisuguse korra kehtestas tsaar Paul I aastal 1797 ning seda täiustati vastavalt ordenite ja nende järkude lisandumisele. Lõpuks, 1913. aastaks, kujunes välja järgmine jada (ordenite tähtsuse kasvavas järjekorras): Stanislavi ordeni 3. järk, Anna 3., Stanislavi 2., Anna 2., Vladimiri 4., Vladimiri 3., Stanislavi 1., Anna 1., Vladimiri 2., Valge Kotka orden, Aleksander Nevski orden, Vladimiri 1. järk ja Andreas Esmakutsutu orden.¹ Eranditeks oli Anna 4. järk mõõgal ning Georgi orden ja mõök, mis anti isikliku vapruste eest ja mille saamiseks kehtis kindel kangelastegude loetelu – nende saamine ei sõltunud teiste ordenite omamisest.

Poola ordenid, Püha Stanislavi ja Valge Kotka orden, jäävad käsitletavast ajajärgust (1812–1814) välja. Tsaar Aleksander I kuulutas end Poola kuningaks 1815. aastal ja sai ühtlasi mõlema ordeni suurmeistriks. Need ordenid liideti küll formaalselt Venemaa autasude süsteemi, kuid nendega autasustati esialgu vaid Vene impeeriumi ühe osa, Poola kuningriigi alamaid. Lõplikult liideti need Vene ordenite hulka (võrdsetel alustel juba eksisteerivate aumärkidega) pärast 1831. aasta Poola ülestõusu maha-surumist.

¹ *Учреждение орденовъ и другихъ знаковъ отличія* (СПБ: 1876), 22, 24. Vt ka Иван Г. Спасский, *Иностранные и русские ордена до 1917 года* (Ленинград: 1963).

Vene teenetemärgid ja 1812.–1814. aasta kampaania

Leho Lõhmus

Napoleoni-vastased sõjad, tulvil raskeid ja veriseid lahinguid, töid kaasa surma ja hävingut. Teiselt poolt oli suur sõda ohvitseride ja sõdurite jaoks ka kiire karjääri, sagedaste ülendamine ning ordenitega autasustamise aeg. Käesolev artikkel ongi Vene ordenitest ja nende annetamisest 1812. aasta isamaasõjast kuni Pariisi vallutamiseni liitlasvägede poolt 1814. aastal. Kavaleridest pühendame erilise tähelepanu Eestiga seotud Vene väejuhile, kindralfeldmarssal Michael Andreas Barclay de Tollyle.

Vene ordeneid anti välja kindlas järjekorras, see tähendab, et uue saamiseks pidi üldjuhul eelmine juba olema. Niisuguse korra kehtestas tsaar Paul I aastal 1797 ning seda täiustati vastavalt ordenite ja nende järkude lisandumisele. Lõpuks, 1913. aastaks, kujunes välja järgmine jada (ordenite tähtsuse kasvavas järjekorras): Stanislavi ordeni 3. järk, Anna 3., Stanislavi 2., Anna 2., Vladimiri 4., Vladimiri 3., Stanislavi 1., Anna 1., Vladimiri 2., Valge Kotka orden, Aleksander Nevski orden, Vladimiri 1. järk ja Andreas Esmakutsutu orden.¹ Eranditeks oli Anna 4. järk mõõgal ning Georgi orden ja mõök, mis anti isikliku vapruste eest ja mille saamiseks kehtis kindel kangelastegude loetelu – nende saamine ei sõltunud teiste ordenite omamisest.

Poola ordenid, Püha Stanislavi ja Valge Kotka orden, jäävad käsitletavast ajajärgust (1812–1814) välja. Tsaar Aleksander I kuulutas end Poola kuningaks 1815. aastal ja sai ühtlasi mõlema ordeni suurmeistriks. Need ordenid liideti küll formaalselt Venemaa autasude süsteemi, kuid nendega autasustati esialgu vaid Vene impeeriumi ühe osa, Poola kuningriigi alamaid. Lõplikult liideti need Vene ordenite hulka (võrdsetel alustel juba eksisteerivate aumärkidega) pärast 1831. aasta Poola ülestõusu maha-surumist.

¹ *Учреждение орденовъ и другихъ знаковъ отличія* (СПБ: 1876), 22, 24. Vt ka Иван Г. Спасский, *Иностранные и русские ордена до 1917 года* (Ленинград: 1963).

Olgu lisatud, et Vene ordenid olid seisislikud, s.t neid anti ainult ohvitseridele ning nendega võrdsustatud tsiviilametnikele.² Kuni 1845. aastani andsid kõigi Vene ordenite kõik järgud pärandatava aadlitiitli, hiljem kaasnes päritav aadlitiitel Georgi ja Vladimiri ordeni madalaima, 4. järguga, kuid teiste ordenite puhul alles 1. järguga. Aastal 1901 arvati sellest nimistust välja ka Vladimiri ordeni 4. järk ning päritava tiitli saamiseks tuli nüüd saada selle ordeni 3. järk. Ordenite madalad järgud andsid pärast 1845. aastat üksnes isikliku aadlitiitli, mida kavaleri järeltulijad enam ei pärinud. Küll said tema järeltulijad aga päriliku aukodaniku tiitli.³

Orden koosnes lindi küljes kantavast ordenimärgist (ristist), millele kõrgemate järkude puhul lisandus rinnas kantav täht. Rinnatähed olid algul riidest, kuldnüitidega üle tikitud, ent aastatel 1813–1814 hakati neid vermima metallist (hõbedast). Alates 1855. aastast lisati kõigile sõjaliste teenete eest antavatele ordenitele (v.a Georgi ordenile) ristuvad mõõgad.⁴

Andrease orden

Vene esimene ja ühtlasi kõrgeim orden oli Püha Andreas Esmakutsutu orden.⁵ Selle asutas tsaar Peeter I aastal 1698 vääristamaks teeneid riigi ees ja mälestamaks Venemaa kaitsepühakut apostel Andreast. Orden

² Peeter I kehtestas 1722. aastal teenistusastmete (nn rangide) tabeli, mis mõningate muudatustega kehtis kuni 1917. aastani. See tabel, kus olid teenistusastmed tsiviil-, sõjaväe-, mereväe-, õukonna ja mõne spetsiifilisema teenistusvaldkonna tarbeks, määras riigiametnikele auastmed võrdselt ohvitseridega ning kehtestas nende omavahelise vastavuse. Tsiviilteenistuse astmeid oli 14, sõja- ja mereväeteenistuses mõnevõrra vähem, kõige vähem aga õukonnateenistuses. Tegu oli riigiametnike ja ohvitseride teenistus- ja auastmete tabeliga, alamaid ametnikke ning allohvitsere ja sõdureid tabelisse ei kantud. Madalaim ohvitseriauaste oli praporštšik (lipnik) ja ametniku teenistusaste kolleegiumiregistraator. Kõrgeim au- ja teenistusaste olid vastavalt kindralfeldmarssal ja kantsler. Varem omistati riigi- ja sõjaväeteenistuses isiklik või päritav aadlitiitel üsna madalal teenistus- või auastmel. 1856. aastal tõsteti latti viimast korda ning päritav aadlitiitel hakkas kaasnema sõjaväeteenistuses polkovniku auastme ja riigiametis tegeliku riiginõuniku (4.) teenistusastmega. Vt ka Петр Гребельский, Александр Мирвис, Дом Романовых (СПБ: ЛИО Редактор, 1992), 246–247.

³ Учреждение орденовъ, 30–31.

⁴ Valery A. Durov, Ордена России / The orders of Russia (Moscow: Voskresenje, 1993), 18.

⁵ Ordeni täielik nimi: Императорский Орден Святого Апостола Андрея Первозванного (Püha Apostli Andreas Esmakutsutu Imperaatorlik Orden).

kujutas endast X-kujulist (Andrease) risti, millel oli ristilöödud püha Andrease kujutis ja risti otstel tähed SARP (*Sanctus Andreas Patronus Russiae*). Ordenit kanti taevasinise lindiga üle parema õla vasakul puusal, pidulikel juhtudel aga ketiga kaelas. Ordenil oli kaheksatahuline täht, mida kanti vasakul pool rinnal ning millel oli tekst (deviis) „За веру и верность” („Usu ja ustavuse eest”).

Esialgul anti seda ordenit rangelt teenete eest – tsaar Peeter ise oli alles ordeni 6. kavalier. Hilisemad imperaatorid autasustasid end kroonimisel ise.⁶ Alates 1797. aastast hakati Andrease ordeniga autasustama kõiki suurvürste ristimisel ja keiserliku päritoluga vürste täisealiseks saamisel.⁷ Seega võis ordeni saada nii kõrge päritolu kui ka teenete eest. Viimast juhtus muidugi üpris harva. Välismaalastest võisid selle ordeni saada ainult kroonitud pead või liitlasarmeede juhid. Olgu siinkohal märgitud, et Tilsiti rahulepingu sõlmimisel 1807. aastal sai Andrease ordeni ka keiser Napoleon I.⁸

Aastatel 1812–1814 said ordeni seitse Vene amat, kes kõik olid annetamise ajal vähemalt täiskindralid.⁹

Barclay de Tolly sai Andrease ordeni Königswartha-Weissigi lahingu eest 19. mail 1813 (sama lahingu eest sai ta ka Preisi kõrgeima Musta Kotka ordeni). Peale tema said ordeni ratsaväekindral Aleksandr Tor-massov (1812. aasta Krasnõi lahingu eest), kindralfeldmarssal Ludwig von Wittgenstein (1813. aastal Lützeni lahingu eest), jalaväekindral Mih-hail Miloradovitš ja ratsaväekindral Matvei Platov (1813. aastal Leipzigi Rahvastelahingu eest), jalaväekindral Fabian Gottlieb von der Osten-Sacken (1814. aastal La Rothiere'i lahingu eest) ning jalaväekindral

⁶ Selle kohta öeldi: asetasid endale ordeni märgid.

⁷ Koos Andrease ordeniga anti ka Aleksander Nevski orden ja Anna ordeni 1. järk, alates 1831. aastast ka Valge Kotka orden ning 1865. aastast ka Stanislavi ordeni 1. järk. Suurvürst (*великий князь*) – algselt imperaatori kõik lapsed, lapselapsed ja lapselapselapsed, alates 1885. aastast ainult kõik lapsed ja lapselapsed otsest meesliini pidi. Keiserliku päritoluga vürst (*князь императорской крови*) – imperaatori lapselapselaste lapsed, alates 1885. aastast lapselapselaste ja lapselapselapselaste otsest meesliini pidi.

⁸ Samal tseremoonial sai tsaar Aleksander I Prantsuse Auleegioni ordeni suurristi.

⁹ Tolleaegne nimi *general-en-chef* – s.t peakindral. Jagunes väeliigiti: jalaväe-, ratsaväe-, suurtükiväe- ja insenerkindraliks.

Alexandre-Louis Andrault de Langeron (1814. aastal Pariisi vallutamise eest).¹⁰

Aleksander Nevski orden

Juba Peeter I valitsemisajal oli Venemaal kõne all puhtsõjalise ordeni asutamine. Selleks pidigi algselt saada 1725. aastal asutatud Püha Aleksander Nevski (Neeva Aleksandri) orden.¹¹ Viimast hakati aga peale Peeter I surma annetama ka tsiviilteenete eest. Ordeni saaja pidi üldjuhul olema vähemalt kindralleitnandi auastmes. Ordenit, punase lihvitud klaasiga kaetud kääpristi,¹² mille keskel oli ratsul püha Aleksandri kujutis, kanti punase lindiga üle vasaku õla paremal puusal. Ordenil oli kaheksatahuline rinnatäht, mida kanti rinnal vasakul pool. Ordeni deviisiks oli „За труды и отечество” („Töö ja isamaa eest”).

Barclay de Tolly oli saanud selle ordeni juba Vene-Rootsi sõja eest 1809. aastal ja aprillis 1813 lisandus Thorni (Toruń) vallutamise eest sama orden briljantidega. Üldse autasustati aastatel 1812–1814 Neeva Aleksandri ordeniga 48 kindralit, neist 14 said selle ordeni briljantidega.¹³ Viimaste hulgas väärivad märkimist kindralid Dmitri Dohturov ja Mihhail Miloradovitš, kes said ordeni Borodino lahingu eest 1812. aastal. Kavaleride nimistus näeme veel niisuguseid tuntud kindraleid nagu Nikolai Rajeovski, Aleksei Jermolov, Pjotr Konovitsõn, Aleksandr Osterman-Tolstoi jt.¹⁴

¹⁰ Валерий А. Дуров, *Русские награды XVIII – начала XX в.* (Москва: Просвещение, 1997), 68–69.

¹¹ Ordeni täielik nimi oli *Императорский Орден Святого Александра Невского* (Püha Aleksander Nevski Imperaatorlik Orden). Vürst Aleksander Nevski (1221–1263) paistis silma võitluses sakslaste ja rootslaste vastu ning kanoniseeriti Vene õigeusu kiriku poolt 1547. aastal.

¹² Nn rubiinklaas, 19. sajandi lõpul asendati see punase emailiga.

¹³ Briljante võidi n-ö järgutõstjana lisada Andrease, Aleksander Nevski ning Anna 1. ja 2. järgu ordenile, kuid mitte Georgi ja Vladimiri ordenile.

¹⁴ Дуров, *Русские награды*, 69–70.

Georgi orden

Uuesti tõusis küsimus sõjalisest ordenist päevakorda pärast keisrinna Katariina II troonileasumist. 26. novembril 1769 asutaski ta neljajärgulise Püha Georgi (Jüri) ordeni,¹⁵ vääristamaks sõjalist vaprust ja väejuhtide talenti ning mälestamaks üht Venemaa ja Moskva kaitsepühakut. Ordenit, valget käppristi, mille keskmes oli püha Jüri Lohetapja kujutis, kanti lindil, millel oli vaheldumisi kolm musta ja kaks oranži ühelaiust triipu (suits ja tuli lahingus), üle parema öla vasakul puusal. Ordenil oli neljatahulise rombi kujuline täht, mida kanti rinnal vasakul pool. Ordeni deviis oli „За службу и храбрость” („Teenistuse ja vaprust eest”). Kuigi selle statuudi esimene punkt väidab, et ordeni andmise aluseks ei saa olla „kõrge päritolu”¹⁶, oli orden siiski seisuslik – selle kavaleriks võisid saada vaid ohvitserid, kelle hulka pürgida oli mitteaadlikel 19. sajandi alguses äärmiselt raske, ehkki mitte päris võimatu.

Georgi ordeni 1. järk oli eriti haruldane ja ihaldatav – seda annetati üldse ainult 25 korral.¹⁷ Sealjuures oli täiskavalere (ordeni kõigi nelja järgu omanikke) kõigest neli, nende hulgas 1812.–1814. aasta kampaania kangelased Mihhail Kutuzov ja Barclay de Tolly.

Sama kampaania eest anti 1. järku välja seitse.¹⁸ Kavaleride hulgas oli kolm Vene alamit: kindralfeldmarssal Kutuzov (1812. aasta kampaania eest) ning baltlased Barclay de Tolly (Kulmi (Chełmno) lahingu eest 30. augustil 1813) ja ratsaväekindral Levin August Gottlieb von Benningsen (1814). Neli 1. järgu Georgi ordenit annetati välismaalastele, liitlasvägede ülemjuhatajatele. Need olid kindralfeldmarssalid prints Jean-Baptiste-Jules Bernadotte (Rootsi, hilisem kuningas Karl XIV Johan),

¹⁵ Ordeni täielik nimi oli *Императорский Военный Орден Святого Великомученика и Победоносца Георгия* (Püha Suurkannataja ja Võidutooja Georgi Imperaatorlik Sõjaline Orden).

¹⁶ Ordeni statuut 26. novembrist 1769, raamatust: *Военный Орден Святого Великомученика и Победоносца Георгия. Именные списки 1769–1920. Биобиблиографический справочник*, отв. сост. В. М. Шабанов (Moskva: Русский миръ, 2004), 16.

¹⁷ Samas on Venemaa kõrgeimat, Andrease ordenit, välja antud ligi tuhat.

¹⁸ Võrdluseks: Vene-Jaapani sõjas 1904–1905 ja I maailmasõjas ei antud välja mitte ühtegi Georgi 1. järku. Viimased kaks annetati Vene-Türgi sõjas 1877–1878.

Gebhard Leberecht von Blücher (Preisi), Karl Philipp von Schwarzenberg (Austria) ja Arthur Wellesley, Wellingtoni hertsog (Suurbritannia). Sealjuures oli Barclay de Tolly sama kampaania käigus, 1812. aasta augustis peetud Borodino lahingu eest saanud juba Georgi ordeni 2. järgu. Olgu märgitud, et ka 3. järgu oli ta saanud Napoleoni-vastases sõjas 1806. aastal lahingu eest Pułtuski all.¹⁹

Georgi ordeni 2. järk on samuti väga haruldane, seda anti üldse välja vaid 121 korral, neist aastatel 1812–1814 tervelt 24 Vene alamale ja 12 välismaalasele.²⁰ Kavaleride hulgas näeme juba nimetatud kindralid: Tormassov, Dohturov, Miloradovitš, Wittgenstein, Jermolov, Osterman-Tolstoi, Konovitsõn ja Langeron.

Georgi ordeni 3. järku anti aastatel 1812–1814 Vene alamatele 123 ja välismaalastele 33, 4. järku vastavalt 491 ja 127. Peab lisama, et Aleksander I endal oli vaid Georgi ordeni 4. järk, mille ta sai 1805. aastal. Georgi ordeni 1. järku, mille ta kui ülemjuhataja oli õigustatud saama, ei pidanud ta sobivaks endale ise võtta.

28. septembril 1807 asutas keiser Aleksander I kuldmõõga „Vapruse eest“²¹ (1913. aastast oli ametlik nimetus Georgi mõök), mis loeti ordeni juurde kuuluvaks, kuid erinevalt ordenist ei andnud see aadlitiitlit.²² Kindralitele ja admiralidele anti kuldmõök, mis oli kaunistatud briljantidega. 1812–1814 anti välja umbes 1700 kuldmõõka ja ligikaudu 100 briljantidega kuldmõõka. Viimase sai ka Barclay de Tolly 1814. aastal Brienne'i lahingu eest. Mõõgale oli graveeritud lahingu kuupäev: 20. jaanuar 1814.

¹⁹ *Военный Орден*, 115, 199, 133.

²⁰ I maailmasõjas annetati Georgi 2. järgu orden ainult neljale isikule, sh ka Eestis hästi tuntud jalaväekindralile Nikolai Judenitšile.

²¹ „За храбрость“ mõõka kui sõjalist autasu annetati Venemaal tegelikult juba varem. See kuupäev tähistab mõõga statuudi korrastamist ja selle liitmist Georgi ordeni juurde.

²² *Учреждение орденовъ*, 164–165. Mõõga saajate üle pidas arvestust Georgi ordeni kapiitel, kuid aadlitiitlit andvasse autasude nimekirja seda ei lülitatud.

Vladimiri orden

Püha Vladimiri Ordeni²³ asutas keisrinna Katariina II 22. septembril 1782 oma valitsemise 20. aastapäeva tähistamiseks ja Venemaa ristija vürst Vladimiri mälestuseks. Ordenit, punast käppristi, mille keskmes oli hermeliinmantel suurvürsti krooniga, kanti punasel lindil, mille mõlemas servas oli lai must triip, üle parema õla vasakul puusal. Ordenil oli kaheksatahuline täht, mida kanti rinnal vasakul pool. Ordeni deviis oli „Польза, честь и слава” („Kasu, au ja kuulsus”).

Seda neljajärgulist ordenit anti nii tsiviil- kui ka sõjaliste teenete eest. 1789. aastast lisati ordeni 4. järgule, mis oli saadud sõjaliste teenete või vapruste eest, ristlint (lehv). Niisuguse ordeni teiseks kavaleriks sai samal aastal Vene-Türgi sõjas Otšakovi kindluse vallutamisel ülesnäidatud vapruste eest sel ajal veel kapten Barclay de Tolly.²⁴ Olgu lisatud, et Vladimiri ordeni 2. järgu sai ta 26.–27. jaanuaril 1807 peetud Preussisch-Eylau lahingu eest ning 1. järgu 1811. aastal teenete eest sõjaministrina.²⁵ Aastatel 1812–1814 anti 1. järgu Vladimiri ordenit välja 12, kõik kavalerid olid vähemalt kindralleitnandi auastmes. 2. järku anti samal ajal välja 95, kõik kavalerid olid vähemalt kindralmajori auastmes. Kuna kahte alamalt järku anti neil aastatel ohtralt ka tsiviilteenete eest, pole kättesaadavates allikates sõjaväelaste arvu täpselt välja toodud. Teadaolevalt annetati 3. järku mitusada, kusjuures kavalerid olid vähemalt polkovniku (väga harva alampolkovniku) auastmes. 4. järgu lehviga said mitu tuhat nooremohvitseri.

²³ Ordeni täielik nimi oli *Императорский Орден Святого Равноапостольного Князя Владимира* (Püha Apostliku Vürsti Vladimiri Imperaatorlik Orden).

²⁴ Vladimiri 4. järgu lehviga said I maailmasõjas ka paljud eestlased, sh tulevased kindralid Johan Laidoner, Aleksander Tõnisson, Ernst Pödder ja Jaan Soots.

²⁵ Rein Helme, *Kindralfeldmarssal Barclay de Tolly* (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2006), 88.

Anna orden

Püha Anna Ordeni²⁶ asutas 1735. aastal Holstein-Gottorpi hertsog Karl Friedrich oma 1728. aastal surnud naise Anna, Peeter I tütre mälestuseks. Kui hertsogi poeg Karl Peeter sai 1762. aastal Venemaa keisriks Peeter III nime all, kandus Anna orden dünastiliselt Venemaale. Lõplikult võttis selle 1797. aastal Venemaa ordenite hulka keiser Paul I, Peeter III poeg. Algselt kolmejärguline orden muudeti 1815. aastal neljärguliseks. Orden oli punase kääpristi kujuline, mille keskmes oli püha Anna kujutis. 1. järku kanti punasel lindil, mille servas olid kuldsed triibud, üle vasaku öla paremal puusal. Kaheksaharulist tähte kanti rinnal paremal pool. 2. järku kanti lindiga kaelas ning 3. järku rinnal vasakul pool. Anna ordeni deviis oli „Amantibus Iustitiam, Pietateret Fidem” („Neile, kes armastavad õiglust, ausameelsust ja usku”). Esitähed A.I.P.F. andsid veel teise tõlgenduse: „Anna Imperatori Petri Filia” (Anna, keiser Peetri tütar).

Ordeni 4. (kuni 1815. aastani 3.) järk oli eriline, üksnes sõjalise vapruste eest antav teenetemärk, mis kinnitati mõõgale, mille käepidemele lisati alates 1829. aastast tekst „Vapruse eest” („За храбрость”). Niisugust mõõka peeti õigusega rindeohvitseri vapruste tunnuseks. 1812–1814 anti välja 225 Anna 1. järku, millest 54 olid kaunistatud briljantidega. Anna 1. järku võib julgesti nimetada kindralmajori autasuks, sest statistika järgi olid 165 autasustatud just selles aastases ning vaid viis kindralleitnandi ja üks polkovniku aastases. Briljantidega ordeni said 38 kindralmajorit ja 16 kindralleitnanti. Anna ordeni 2. järguga autasustatute arvu sellel perioodil pole täpselt teada, kindlasti oli neid sadu. 3., vapruste järgu kohta on teada, et 1812 anti neid 664, 1813. aastal 751 ja 1814. aastal 1094 ohvitserile.²⁷

Kokkuvõtteks võime öelda, et aastatel 1812–1814 antud Vene ordenite hulk ületab märgatavalt sellele eelnenud ja järgnenud ajastud. See pole ka ime, kui vaatame sõja mastaapsust, mida raamistavad taganemine ja Moskva mahajätmine 1812. aastal ning Pariisi vallutamine 1814. aastal. Ordenisaajate hulgas on palju baltisakslasi, kuid eestlaste kohta and-

²⁶ Императорский Орден Святой Анны (Püha Anna Imperaatorlik Orden).

²⁷ Дуров, Русские награды, 79–80.

med puuduvad. Esimesed oletatavalt eesti päritolu Vene kindralid Johann Michelson ja Erikson olid 1812. aastaks juba surnud. Kuid madalamas auastmes ohvitseride seas võis olla eestlasi ning seega ka ordenisaajaid.

Mis on nendest ordenitest saanud? Selgub, et enamasti pole need säilinud või on nende saatus teadmata. Asi on selles, et kuni 1855. aastani tuli peale omaniku surma ordenid tagastada ordenite duumale. Sealt anti need tavaliselt välja uutele kavaleridele ning andmed selle kohta, kellele need olid kuulunud varem, pole säilinud. Sõduritele antud Georgi ristid ja medalid, mida käsitleme allpool, sulatati aga pärast tagasiandmist pahahti üles. Samuti, kui keegi sai ordeni kõrgema järgu, pidi ta madalama järgu risti ära andma. Seega polnud Georgi ordeni neljakordse kavaleri Barclay de Tolly vormil kunagi kõiki nelja järku, vaid ainult selle hetke kõige kõrgem.²⁸

Sellest ajajärgust on säilinud keiser Aleksander I ordenid ja mõned üksikud tema alamatele kuulunud teenetemärgid (näiteks kindralmajor Kulnevi 3. järgu Georgi orden). Välismaalastele tagastamiskoost ei laienud ja tänu sellele on säilinud feldmarssal Arthur Wellesley, Wellingtoni hertsogi Georgi 1. järgu, Andree ja Aleksander Nevski orden, mis on eksponeeritud tema muuseumis Londonis.

Andree, Aleksander Nevski, Georgi ja Vladimiri 1. ja 2. järgu, Anna 1. järgu ning hiljem ka Valge Kotka ja Stanislavi 1. järgu ordeniga autasustas imperaator „isikliku äranägemise järgi”. Madalamate järkude esildised saadeti ordenite kapiitlile, kes edastas need vastava ordeni duumale. Duumad, mille liikmed olid vastavate ordenite kavalerid, vaatas esildised läbi. Nõusolevaks otsuseks vajati kahe kolmandiku liikmete poolthääli.

Ordenitega kaasnevast aadlitiitlist oli eespool juba juttu. Lisaks võidi eriti silmapaistvale ja teenekale mehele annetada ka krahvi või vürsti tiitel. Krahvi tiitli juurutas Venemaal Peeter I ning seda võidi annetada nii päritava kui ka isiklikuna.²⁹ Vürsti tiitlil oli Venemaal seevastu väga pikk ajalugu: see võis olla päritud, kuid alates Peeter I ajast anti seda ka teenete

²⁸ Hiljem ordenite statuute muudeti ja näiteks Georgi ordeni kavaleril tuli kanda kõiki talle annetatud järke.

²⁹ Esimene Vene krahv oli kindralfeldmarssal Boris Šeremetjev, kes sai selle tiitli 1706. aastal. Kokku sai 1917. aastani krahvitiitli u 250 perekonda.

eest.³⁰ Barclay de Tolly sai krahvi tiitli Leipzigi Rahvastelahingu eest 1813. aastal ning vürsti tiitli 1815. aastal kogu oma tegevuse eest Napoleoni-vastases sõjas. Kui krahvi- või vürstitiitli kandja meesliin hääbus, võidi tiitel annetada mõnele kõrvalliini liikmele. Nii oli ka Barclay de Tolly vürstitiitliga. Peale kindralfeldmarssali lastetu poja Magnuse surma andis tsaar Aleksander II 1872. aastal tiitli Michael Andrease kasutütre Christeli pojale Alexander von Weymarnile, kelle perekonnanimeks sai nüüd Barclay de Tolly-Weymarn.

Teiste riikide ordenitest

Vene ohvitserid said neil aastatel ka hulgaliselt välismaiseid, liitlasriikide ordeneid. Nimetagem neist tähtsamaid. Preisi kõrgeima, Musta Kotka ordeni (sks *Orden vom Schwarzen Adler*), said kaheksa Vene sõjaväelast, sh tsaar Aleksander I, Kutuzov ja Barclay de Tolly. 1813. aastal asutatud Preisi Raudristi (sks *Orden des Eisernen Kreuzes*) kõrgema järgu, Suurristi, mida anti üldse välja ainult seitse, sai ka üks Vene ohvitser, Kulmi lahingu kangelane jalaväekindral Aleksandr Osterman-Tolstoi. Tsaar Aleksander I sai aga üksnes Raudristi madalaima, 2. järgu.

Austria kõrgeima sõjalise aumärgi Maria Theresia sõjaordeni (sks *Militär-Maria-Theresien-Orden*) said 44 Vene ohvitseri, sealhulgas tsaar Aleksander I, Kutuzov, Barclay de Tolly, Bagration, Benningsen, Platov ja Wittgenstein.

Rootsi Kuningliku Mõõgaordeni (rts *Kungliga Svärdsorden*) kõrgeima järgu, Suurristi I klassi rüütlimärgi said Vene sõjaväelastest tsaar

³⁰ Venemaal oli umbes 250 vana vürstlikku suguvõsa, mis jagunesid Rjurikute järeltulijateks (näiteks Gortšakov, Dolgorukov, Volkonski), Gediminase järeltulijateks (näiteks Golitsõn, Kurakin, Trubetski) ning Gruusia (näiteks Bagration) ja tatari päritolu (näiteks Urussov, Jussupov) suguvõsadeks. Teenete eest sai Venemaal vürstitiitli 18.–20. sajandil 20 perekonda, esimesena Peeter I lemmik Aleksander Menšikov 1705. aastal. Aleksander I andis kolm vürstitiitlit: peale Barclay de Tolly said selle Goleniššev-Kutuzov 1812. ja Saltõkov 1814. aastal. Sõjaliste teenete eest oli 1799. aastal vürstitiitli (Itaalia vürst) saanud generalissimus Aleksandr Suurov. Tema pojapoev vürst Aleksander Suurov oli 1848–1867 Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kindral-kuberner.

Aleksander I, Barclay de Tolly, Benningsen ja Langeron. Olgu märgitud, et pärast Napoleoni-vastaseid sõdu on ordeni seda järku välja antud vaid korra: 1942. aastal sai selle Soome marssal Carl Gustaf Emil Mannerheim.

Suurbritannia andis oma kõrgeima, Sukapaela ordeni (ingl *The Most Noble Order of the Garter*) ainult tsaar Aleksander I-le. Barclay de Tolly sai Saunaordeni (ingl *The Most Honourable Order of the Bath*) kõrgeima järgu, Suurristi rüütlimärgi (ingl *Knight Grand Cross – K.G.B.*). Muuseas, Saunaordeni sama järgu on saanud ka president Toomas Hendrik Ilves, kui teda autasustati seoses kuninganna Elisabeth II riigivisiidiga Eestisse 2006. aastal.

Siinkohal väärrib märkimist veel üks omapärane teenetemärk sellest perioodist: nn Kulmi rist – Preisi autasu, mis oli mõeldud ainult Vene sõjaväelastele. Pärast Kulmi lahingut 30. augustil 1813 otsustas Preisi kuningas Friedrich Wilhelm III (kes ka ise lahinguväljal viibis) autasutada kõiki lahingust osa võtnud Vene sõjaväelasi Raudristiga. Kuid osalenud Vene väekoondises oli ligi 12 000 meest ja niisuguse koguse ristide väljaandmine oleks Raudristi maine kõvasti alla viinud. Niisiis otsustas kuningas asutada hoopis uue teenetemärgi, mis oli väliselt küll Raudristikujuline, kuid millel puudus tekst. Valmistati eraldi ohvitseri (mustaks emailitud) ja sõduri (mustaks värvitud) ristid. 1815 saadeti Venemaale 11 563 risti, neist 443 ohvitseride jaoks. Samal aastal Peterburis peetud kaardiväe paraadil anti 7131 risti ka üle.

Kuninga otsus neid autasustada jõudis aga Vene sõjaväelaste kõrvu kohe pärast lahingut. Seetõttu asuti prantslastelt saadud trofeedest (trummidest jms) ise riste välja lõikama ja endale rinda panema. Huvitaval kombel lubati neid omatehtud ordeneid ka seni kanda, kuni ametlikud ristid valmis said ja üle anti.³¹

Rõhutamaks liitlassuhteid ja ühist võitlust Napoleoni vastu, kandsid liitlasriikide valitsejad hiljem ühendatud ordenite tähte. Näiteks oli Aleksander I rinnas Musta Kotka ordeni täht, mille harude vahele oli põimitud Sukapaela orden ja mille küljes rippus püstise teraga väike mõök Rootsi Mõõgaordeni tunnusenäht.³²

³¹ Дуров, *Русские награды*, 91.

³² Елизавета Н. Шевелева, *Ордена Александра I* (СПб: ФАРН, 1993), 15, 20.

Alamväelaste autasustamisest

Alamväelased said oma vapruste aumärgi just Napoleoni sõdade ajal. 13. veebruaril 1807 asutas keiser Aleksander I oma manifestiga teenetemärgi, millega autasustati allohvitsere, sõdureid ja madruseid, „kes tegelikult teenides maa- või mereväes on üles näidanud erilist vaprust võitluses vaenlase vastu”. Uue teenetemärgi, risti ametlikuks nimetuseks sai esialgu „sõjalise ordeni teenetemärk”³³ ja see kuulus statuudi järgi Georgi ordeni juurde. Risti kavalierid said mitmesuguseid privileege, näiteks tõusis palk kolmandiku võrra. 1808. aasta 15. juuni määrusega vabastati risti kavalierid kehalistest karistustest, samuti ei tohtinud ohvitser sõna või teoga solvata risti rinnal kandvat alamväelast. Risti sai autasustatult ära võtta ainult kohtuotsusega, kusjuures sellest tuli teavitada keisrit ennast.

1812. aastal anti välja 6783 risti, aastatel 1813–1815 lisandus veel 21 939.³⁴

Esimesed kindlad andmed eestlaste autasustamise kohta pärinevad 1812. aastast. Sõjaajaloolane Rein Helme on need nimed oma uurimuses ka kirja pannud: Martin Indrik, Adam Indrik, Jakob Puntsel ja Peetri Ants.³⁵

Peale selle võidi alamväelasi autasustada Püha Anna medaliga.³⁶ Selle autasu asutas keiser Paul I 12. novembril 1796. Algul vääristati medaliga sõdureid ja allohvitsere vapruste eest. Kui keiser Aleksander I asutas 1807. aastal sõjalise ordeni teenetemärgi (Georgi risti), muutus Püha Anna medal autasuks regulaarväe alamväelastele 20 aasta laitmatu teenistuse eest.

Erinevalt ordenitest olid medalid Venemaa seisuslikus ühiskonnas suhteliselt demokraatlikud aumärgid. Kuni XIX sajandi alguseni tehti selles osas siiski vahet ohvitseride ja alamväelaste vahel: esimesed said mingis aktsioonis või lahingus osalemise eest kas medali väärtusliku-

³³ *Знак отличия Военного Ордена*. 1913. aastast nimetati see ametlikult Georgi ristiks.

³⁴ Vt ka Leho Lõhmus, „Georgi rist” – *Laidoneri Muuseumi aastaraamat 3/2003*, koost. Leho Lõhmus (Viimsi: Laidoneri Muuseum; Tallinn: SE&JS, 2004), 91–93.

³⁵ Rein Helme, *1812. aasta Eestis ja Lätis* (Tallinn: Olion, 1990) 120–121.

³⁶ Ametlik nimetus oli *Знак отличия ордена Святой Анны* (Püha Anna ordeni teenete märk). Kuulus statuudi järgi Anna ordeni juurde.

mast metallist (tavaliselt kullast, sellal kui sõduri oma oli hõbedast) või spetsiaalse risti. Alates 1812. aastast anti Vene sõjalise kampaania medal (samast metallist ja sama lindiga) kõigile osalistele alates reamehest ja lõpetades kindraliga. Määrav polnud mitte aukraad, vaid osavõtt. Medaliga autasustatud sõdur sai soodustusi: kõrgema palga ja pensioni ning, mis peamine, ta vabastati kehalistest karistustest.

1812.–1814. aasta kampaania eest autasustamiseks asutati kaks medalit.³⁷

1812. aasta mälestusmedal

Medali asutas keiser Aleksander I 5. veebruaril 1813. Sellega autasustati kõiki sõjaväelasi, tsiviilisikuid ja vaimulikke, kes võtsid vahetult osa lahingutegevusest Napoleoni vägede vastu 1812. aastal. 1814. aasta 30. augusti manifestiga laiendati autasustatavate ringi: medali said ka aadlikud ja kaupmehed, kes olid oma tegevusega võidule kaasa aidanud. Saajate nimekirjad koostati igas kubermangus. 8. veebruaril 1816 lisati autasustatavate hulka ka aadlisoost naised, oma suguvõsa vanemad liikmed. Medalil esiküljel (aversil) oli kõikenägev silm ja selle all tekst: *1812 ГОДЪ* („1812 aasta“), tagaküljel (reversil) aga tekst: *HE НАМЪ / HE НАМЪ / А ИМЕНИ / ТВОЕМУ* („Mitte meile, mitte meile, vaid Sinu nimele“).³⁸

Medal lahingutes osalenutele valmistati hõbedast ja seda kanti rinnas Andrease ordeni lindiga. Aadlikele ja kaupmeestele mõeldud medal valmistati pronksist ja seda kanti vastavalt Vladimiri³⁹ või Anna ordeni

³⁷ Дмитрий И. Петерс, *Наградные медали России XIX – начала XX веков. Каталог* (Москва: 1989), 80–81, 85–86. Vt ka Leho Lõhmus, „Vene impeeriumi sõjaliste kampaaniate medalid XIX ja XX sajandil,“ – *Laidoneri Muuseumi aastaraamat 2/2002* (Viimsi: Laidoneri Muuseum; Tallinn: SE&JS, 2003), 85–86.

³⁸ Tekst on võetud piiblist (Ps 115: 1) ja kõlab tegelikult: „Mitte meile, Issand, mitte meile, vaid oma nimele anna au...“ See Templiordult laenatud deiviis oli Aleksander I isa keiser Paul I lemmikmoto, mida kasutati mitmel korral nii Vene faleristikas kui ka numismaatikas.

³⁹ Mõningatel andmetel anti pronksmedalit Vladimiri lindiga ka 1813.–1814. aasta kampaanias lahingus osalenutele. Sellele viitavad ka kaasaegsed maalid, kus tihti kantakse kahte medalit, hõbedast ja pronksist, kõrvuti.

lindiga. Daamidele mõeldud medalid valmistati samuti pronksist, kuid nende diameeter oli väiksem. Kokku annetati umbes 215 000 hõbe-, 64 662 pronks- ja 7606 nn daamimedalit.

Pariisi vallutamise medal 1814

Medali asutas keiser Aleksander I 30. augustil 1814.⁴⁰ Poliitilistel põhjustel alustati autasustamisega aga alles keiser Nikolai I määrusega 19. märtsist 1826, sealjuures võeti esildisi vastu kuni 1832. aastani. Medali said sõdurid ja ohvitserid, kes olid osalenud 1814. aasta kampaanias ning olnud tegevarmee enne 19. märtsi 1814.

Medali esiküljel oli Aleksander I profiilportree ja selle kohal kõikenägev silm. Tagaküljel aga tekst ümbritsetud pärjaga: *ЗА/ВЗЯТИЕ/ПАРИЖА/19 МАРТА/1814* („Pariisi vallutamise eest 19. märtsil 1814”).

Medal valmistati hõbedast ning seda kanti rinnas Georgi ja Andree ordeni ühendatud lindiga. Kokku annetati umbes 150 000 medalit.

Kokkuvõte

Napoleoni sõjad tõid kaasa riikide ordenisüsteemide teatava demokraatiseerimise, esiteks muidugi Napoleoni enda Prantsusmaal. 1804. aastal asutatud Auleegioni ordenit võib pidada üldse esimeseks moodsa aja teenetemärgiks. See oli orden, mille annetamisel ei mänginud mitte mingisugust rolli päritolu ega seisus, vaid ainult tegelikud teened ja vaprus lahinguväljal.

1813. aastal asus samasse ritta Preisimaa. Raudristi anti samadel alustel nii sõdurile kui ka kindralile. Selle võis saada nii Preisi reamees kui ka Vene keiser Aleksander I. Sõjast osavõtnutele anti mälestusmedal (asutati

⁴⁰ Sama määrusega asutati mälestusrist 1812. aasta sõjas osalenud vaimulikele. See oli valmistatud pronksist (32 x 72 mm) ja seda kanti kaelas Vladimiri ordeni lindiga. Kokku annetati u 40 000 risti.

Vene sõjalisi teenetemärke Napoleoni sõdade ajast

Examples of Russian Military Decorations from the Era of Napoleonic Wars

1812. aasta mälestusrist vaimulikele. Eesti Ajaloomuuseum

Priest's Cross for the War of 1812. Estonian History Museum

Vasakult: Pariisi vallutamise medal, 1812. aasta medal ja Püha Anna medal 20-aastase teenistuse eest (avers, lindiid revers)

From left: Medal for the Capture of Paris in 1814, Medal for the War of 1812, Medal of St Anne for 20 years service (obverse, ribbons reverse)

Vasakult: Püha Anna medal 20-aastase teenistuse eest, 1812. aasta medal ja Pariisi vallutamise medal (revers, lindiid avers). Eesti Ajaloomuuseum

From left: Medal of St Anne for 20 years service, Medal for the War of 1812, Medal for the Capture of Paris in 1814 (reverse, ribbons obverse). Estonian History Museum

*avers/obverse**revers/reverse*

Püha Georgi 4. järgu orden. Eesti sõjamuuseum

Cross of St George 4th class. Estonian War Museum

*avers/obverse**revers/reverse*

Püha Vladimiri 4. järgu orden lehviga. Eesti sõjamuuseum

Order of St Vladimir 4th class with a bow. Estonian War Museum

1815), mis oli valmistatud pronksist ning ühesugune kõigile, auastmest hoolimata.

Venemaa ordenite süsteem jäi seisuslikuks kuni oma lõpuni 1917. aastal. Ohvitseridel oli oma Georgi orden ja alamväelastel Georgi rist ning nii see ka jäi, kuid aastatel 1812–1814 toimus nihkeid siingi. Esiteks hakati nüüd sõjaliste kampaaniate mälestusmedaleid välja andma samadel alustel ja samast metallist kõigile osavõtjatele, alates reamehest ja lõpetades kindralfeldmarssaliga. Teiseks, veel kuni 19. sajandi alguseni oli nooremohvitseri autasustamine ordeniga äärmiselt haruldane. Kui Barclay de Tolly sai kaptenina Vladimiri ordeni, peeti seda väga erandlikuks ja kõrgeks tunnustuseks. Leitnantide ja kaptenite autasuks jäi peamiselt võimalus surra tsaari eest või siis, kui oli sõjaõnne ja jäädi ellu, saada vapruste eest ülendust ning tõusta vanemohvitseri auastmesse. Sel puhul olid autasud ordenite näol juba tavalisemad. Alates 1812. aastast muutus nooremohvitseride autasustamine aga massiliseks. Seega muutus Venemaal autasustamine demokraatlikumaks ohvitserikorpusse siseselt.

Suurbritannia ordenite süsteem oli veel konservatiivsem ja seisuslikum kui Vene oma. Alamväelase rinda jäi neist aastatest ehtima ainult Waterloo lahingu mälestusmedal. Teenistusmedal nende aastate eest (ingl *Military general service 1793–1814*) asutati tagantjärele, 1848. aastal, kui enamik kampaaniast osavõtnuid oli juba surnud. Ordeneid jagus üksnes vanemohvitseridele ja kindralitele. Briti sõdur sai oma vapruste aumärgi, Victoria risti (ingl *The Victoria Cross, VC*), alles Krimmi sõja lõpus 1856. aastal. Nooremohvitseri esimene orden, Väljapaistvate teenete orden (ingl *The Distinguished Service Order, DSO*), asutati aga 1886. aastal. Massilisest autasustamisest võime rääkida alates I maailmasõjast, kui asutati Sõjarist ja Sõjamedal (ingl *Military Cross, Military Medal – MC, MM*).

Austria ordenite süsteem jäi seisuslikuks, kõigile osavõtjatele annetati vaid Armeerist (sks *Armeekreuz*, asutati 1814), kuid ka siin ei unustatud autasu saaja päritolu ega auastet. Kindralite rist oli kullast.

Bibliograafia

Õigusaktid

Учреждение орденовъ и другихъ знаковъ отличія. СПб: 1876.

Kirjandus

Durov, Valery A. *Ордена России / The orders of Russia.* Moscow: Voskresenje, 1993.

Дуров, Валерий А. *Русские награды XVIII – начала XX в.* Москва: Просвещение, 1997.

Гребельский, Петр; Мирвис, Александр. *Дом Романовых.* СПб: ЛИО Редактор, 1992.

Helme, Rein. *1812. aasta Eestis ja Lätis.* Tallinn: Olion, 1990.

Helme, Rein. *Kindralfeldmarssal Barclay de Tolly.* Tallinn: Eesti Entsüklopeedia-kirjastus, 2006.

Lõhmus, Leho. „Georgi rist” – *Laidoneri Muuseumi aastaraamat 3/2003*, 90–101. Viimsi: Laidoneri Muuseum; Tallinn: SE&JS, 2004.

Lõhmus, Leho. „Vene impeeriumi sõjaliste kampaaniate medalid XIX ja XX sajandil” – *Laidoneri Muuseumi aastaraamat 2/2002*, 83–100. Viimsi: Laidoneri Muuseum; Tallinn: SE&JS, 2003.

Петерс, Дмитрий И. *Наградные медали России XIX – начала XX веков. Каталог.* Москва: 1989.

Спасский, Иван Г. *Иностранные и русские ордена до 1917 года.* Ленинград: 1963.

Шевелева, Елизавета Н. *Ордена Александра I.* СПб: ФАРН, 1993.

Военный Орден Святого Великомученика и Победоносца Георгия. Именные списки 1769–1920. Библиографический справочник, отв. сост. В. М. Шабанов. Москва: Русский миръ, 2004.

Russian Imperial Decorations and the 1812–1814 Campaign

Leho Lõhmus

The article provides an overview of the Russian imperial decorations and their investiture from the Patriotic War of 1812 to the Allies capturing Paris in 1814. Additionally, the influence of the Napoleonic Wars on the systems of honorary decorations of the key participating countries is discussed. It can be claimed that the Napoleonic Wars effected a certain democratisation on the national systems of decoration. First and foremost, this applies to Napoleon's France. The Legion of Honour (*Légion d'honneur*) established in 1804 can be regarded as the first modern decoration ever. It was an order not awarded on the basis of descent or estate but according to specific merits and courage on the battlefield.

In 1813, Prussia followed in France's footsteps. The Iron Cross (*Eisernes Kreuz*) was awarded to soldiers and generals alike on the same grounds. Both a Prussian Private and the Russian Emperor Alexander I could be decorated with it. All participants in the war were conferred on a bronze commemorative medal (established in 1815) that was alike for all receivers, notwithstanding rank.

The Russian system of decorations continued to be estate-based and remained so until its dissolution in 1917. Until the end, officers could be awarded with the Order of St George (*Орден Святого Георгия*), and soldiers with the Cross of St George (*Георгиевский Крест*). However, some changes were issued even in this establishment during 1812–1814.

Firstly, the state began to issue commemorative medals made of the same material on an equal basis to all participants in a campaign—from Privates to General Field Marshals. Secondly, decorating junior officers became ubiquitous as of 1812. Up to the early 19th century this had been extremely rare. When Barclay de Tolly received the Order of St Vladimir (*Орден Святого Владимира*) as a Captain, it was considered an exceptional case of high recognition. The most common reward for a Lieuten-

ant or Captain in the Imperial Russian Army was the honour of dying for the Czar, or, if one was fortunate enough and managed to survive, one could be promoted for prowess and reach the ranks of senior officers, where decorations in the form of orders were already more conventional. Thus, the system of awarding decorations democratised within the framework of the corps of officers.

Great Britain's system of decorations was even more conservative and status-based than that of Russia. The commemorative Waterloo campaign medal was the only reminder of the Napoleonic Wars to a common soldier. The service medal corresponding to those years (Military General Service 1793–1814) was created only afterwards, in 1848, when most of the campaign participants were already deceased. Orders were awarded to senior officers and generals only. British soldiers saw the establishment of the Victoria Cross (VC), their very own decoration for valour, only near the end of the Crimean War in 1856. The first order for junior officers—the Distinguished Service Order (DSO)—was instituted in 1886. Honorary decoration reached a broader scale when the Military Cross (MC) and Military Medal (MM) were established during World War I.

The Austrian system of decorations remained estate-based, and all participants in the campaign in question were awarded only with the Army Cross (*Armeekreuz*, established in 1814). The awardees' descent and rank were, nevertheless, not forgotten: generals' crosses were made of gold.

In conclusion, it can be said that the Napoleonic Wars facilitated certain democratic processes in the participating armies. With respect to the system of honorary decorations, this mainly manifested in the acknowledgement of personal bravery regardless of one's estate and rank.

Olgu lisatud, et Vene ordenid olid seisislikud, s.t neid anti ainult ohvitseridele ning nendega võrdsustatud tsiviilametnikele.² Kuni 1845. aastani andsid kõigi Vene ordenite kõik järgud pärandatava aadlitiitli, hiljem kaasnes päritav aadlitiitel Georgi ja Vladimiri ordeni madalaima, 4. järguga, kuid teiste ordenite puhul alles 1. järguga. Aastal 1901 arvati sellest nimistust välja ka Vladimiri ordeni 4. järk ning päritava tiitli saamiseks tuli nüüd saada selle ordeni 3. järk. Ordenite madalad järgud andsid pärast 1845. aastat üksnes isikliku aadlitiitli, mida kavaleri järeltulijad enam ei pärinud. Küll said tema järeltulijad aga päriliku aukodaniku tiitli.³

Orden koosnes lindi küljes kantavast ordenimärgist (ristist), millele kõrgemate järkude puhul lisandus rinnas kantav täht. Rinnatähed olid algul riidest, kuldnüitidega üle tikitud, ent aastatel 1813–1814 hakati neid vermima metallist (hõbedast). Alates 1855. aastast lisati kõigile sõjaliste teenete eest antavatele ordenitele (v.a Georgi ordenile) ristuvad mõõgad.⁴

Andrease orden

Vene esimene ja ühtlasi kõrgeim orden oli Püha Andreas Esmakutsutu orden.⁵ Selle asutas tsaar Peeter I aastal 1698 vääristamaks teeneid riigi ees ja mälestamaks Venemaa kaitsepühakut apostel Andreast. Orden

² Peeter I kehtestas 1722. aastal teenistusastmete (nn rangide) tabeli, mis mõningate muudatustega kehtis kuni 1917. aastani. See tabel, kus olid teenistusastmed tsiviil-, sõjaväe-, mereväe-, õukonna ja mõne spetsiifilisema teenistusvaldkonna tarbeks, määras riigiametnikele auastmed võrdselt ohvitseridega ning kehtestas nende omavahelise vastavuse. Tsiviilteenistuse astmeid oli 14, sõja- ja mereväeteenistuses mõnevõrra vähem, kõige vähem aga õukonnateenistuses. Tegu oli riigiametnike ja ohvitseride teenistus- ja auastmete tabeliga, alamaid ametnikke ning allohvitsere ja sõdureid tabelisse ei kantud. Madalaim ohvitseriauaste oli praporštšik (lipnik) ja ametniku teenistusaste kolleegiumiregistraator. Kõrgeim au- ja teenistusaste olid vastavalt kindralfeldmarssal ja kantsler. Varem omistati riigi- ja sõjaväeteenistuses isiklik või päritav aadlitiitel üsna madalal teenistus- või auastmel. 1856. aastal tõsteti latti viimast korda ning päritav aadlitiitel hakkas kaasnema sõjaväeteenistuses polkovniku auastme ja riigiametis tegeliku riiginõuniku (4.) teenistusastmega. Vt ka Петр Гребельский, Александр Мирвис, Дом Романовых (СПБ: ЛИО Редактор, 1992), 246–247.

³ Учреждение орденовъ, 30–31.

⁴ Valery A. Durov, Ордена России / The orders of Russia (Moscow: Voskresenje, 1993), 18.

⁵ Ordeni täielik nimi: Императорский Орден Святого Апостола Андрея Первозванного (Püha Apostli Andreas Esmakutsutu Imperaatorlik Orden).

kujutas endast X-kujulist (Andrease) risti, millel oli ristilöödud püha Andrease kujutis ja risti otstel tähed SARP (*Sanctus Andreas Patronus Russiae*). Ordenit kanti taevasinise lindiga üle parema õla vasakul puusal, pidulikel juhtudel aga ketiga kaelas. Ordenil oli kaheksatahuline täht, mida kanti vasakul pool rinnal ning millel oli tekst (deviis) „За веру и верность” („Usu ja ustavuse eest”).

Esialgul anti seda ordenit rangelt teenete eest – tsaar Peeter ise oli alles ordeni 6. kavalier. Hilisemad imperaatorid autasustasid end kroonimisel ise.⁶ Alates 1797. aastast hakati Andrease ordeniga autasustama kõiki suurvürste ristimisel ja keiserliku päritoluga vürste täisealiseks saamisel.⁷ Seega võis ordeni saada nii kõrge päritolu kui ka teenete eest. Viimast juhtus muidugi üpris harva. Välismaalastest võisid selle ordeni saada ainult kroonitud pead või liitlasarmeede juhid. Olgu siinkohal märgitud, et Tilsiti rahulepingu sõlmimisel 1807. aastal sai Andrease ordeni ka keiser Napoleon I.⁸

Aastatel 1812–1814 said ordeni seitse Vene amat, kes kõik olid annetamise ajal vähemalt täiskindralid.⁹

Barclay de Tolly sai Andrease ordeni Königswartha-Weissigi lahingu eest 19. mail 1813 (sama lahingu eest sai ta ka Preisi kõrgeima Musta Kotka ordeni). Peale tema said ordeni ratsaväekindral Aleksandr Tor-massov (1812. aasta Krasnõi lahingu eest), kindralfeldmarssal Ludwig von Wittgenstein (1813. aastal Lützeni lahingu eest), jalaväekindral Mih-hail Miloradovitš ja ratsaväekindral Matvei Platov (1813. aastal Leipzigi Rahvastelahingu eest), jalaväekindral Fabian Gottlieb von der Osten-Sacken (1814. aastal La Rothiere'i lahingu eest) ning jalaväekindral

⁶ Selle kohta öeldi: asetasid endale ordeni märgid.

⁷ Koos Andrease ordeniga anti ka Aleksander Nevski orden ja Anna ordeni 1. järk, alates 1831. aastast ka Valge Kotka orden ning 1865. aastast ka Stanislavi ordeni 1. järk. Suurvürst (*великий князь*) – algselt imperaatori kõik lapsed, lapselapsed ja lapselapselapsed, alates 1885. aastast ainult kõik lapsed ja lapselapsed otsest meesliini pidi. Keiserliku päritoluga vürst (*князь императорской крови*) – imperaatori lapselapselaste lapsed, alates 1885. aastast lapselapsed ja lapselapselapsed otsest meesliini pidi.

⁸ Samal tseremoonial sai tsaar Aleksander I Prantsuse Auleegioni ordeni suurristi.

⁹ Tolleaegne nimi *general-en-chef* – s.t peakindral. Jagunes väeliigiti: jalaväe-, ratsaväe-, suurtükiväe- ja insenerkindraliks.

Alexandre-Louis Andrault de Langeron (1814. aastal Pariisi vallutamise eest).¹⁰

Aleksander Nevski orden

Juba Peeter I valitsemisajal oli Venemaal kõne all puhtsõjalise ordeni asutamine. Selleks pidigi algselt saama 1725. aastal asutatud Püha Aleksander Nevski (Neeva Aleksandri) orden.¹¹ Viimast hakati aga peale Peeter I surma annetama ka tsiviilteenete eest. Ordeni saaja pidi üldjuhul olema vähemalt kindralleitnandi auastmes. Ordenit, punase lihvitud klaasiga kaetud kääpristi,¹² mille keskel oli ratsul püha Aleksandri kujutis, kanti punase lindiga üle vasaku õla paremal puusal. Ordenil oli kaheksatahuline rinnatäht, mida kanti rinnal vasakul pool. Ordeni deviisiks oli „За труды и отечество” („Töö ja isamaa eest”).

Barclay de Tolly oli saanud selle ordeni juba Vene-Rootsi sõja eest 1809. aastal ja aprillis 1813 lisandus Thorni (Toruń) vallutamise eest sama orden briljantidega. Üldse autasustati aastatel 1812–1814 Neeva Aleksandri ordeniga 48 kindralit, neist 14 said selle ordeni briljantidega.¹³ Viimaste hulgas väärivad märkimist kindralid Dmitri Dohturov ja Mihhail Miloradovitš, kes said ordeni Borodino lahingu eest 1812. aastal. Kavaleride nimistus näeme veel niisuguseid tuntud kindraleid nagu Nikolai Rajevski, Aleksei Jermolov, Pjotr Konovitsõn, Aleksandr Osterman-Tolstoi jt.¹⁴

¹⁰ Валерий А. Дуров, *Русские награды XVIII – начала XX в.* (Москва: Просвещение, 1997), 68–69.

¹¹ Ordeni täielik nimi oli *Императорский Орден Святого Александра Невского* (Püha Aleksander Nevski Imperaatorlik Orden). Vürst Aleksander Nevski (1221–1263) paistis silma võitluses sakslaste ja rootslaste vastu ning kanoniseeriti Vene õigeusu kiriku poolt 1547. aastal.

¹² Nn rubiinklaas, 19. sajandi lõpul asendati see punase emailiga.

¹³ Briljante võidi n-ö järgutõstjana lisada Andrease, Aleksander Nevski ning Anna 1. ja 2. järgu ordenile, kuid mitte Georgi ja Vladimiri ordenile.

¹⁴ Дуров, *Русские награды*, 69–70.

Georgi orden

Uuesti tõusis küsimus sõjalisest ordenist päevakorda pärast keisrinna Katariina II troonileasumist. 26. novembril 1769 asutaski ta neljajärgulise Püha Georgi (Jüri) ordeni,¹⁵ vääristamaks sõjalist vaprust ja väejuhtide talenti ning mälestamaks üht Venemaa ja Moskva kaitsepühakut. Ordenit, valget käppristi, mille keskmes oli püha Jüri Lohetapja kujutis, kanti lindil, millel oli vaheldumisi kolm musta ja kaks oranži ühelaiust triipu (suits ja tuli lahingus), üle parema öla vasakul puusal. Ordenil oli neljatahulise rombi kujuline täht, mida kanti rinnal vasakul pool. Ordeni deviis oli „За службу и храбрость” („Teenistuse ja vapruste eest”). Kuigi selle statuudi esimene punkt väidab, et ordeni andmise aluseks ei saa olla „kõrge päritolu”¹⁶, oli orden siiski seisuslik – selle kavaleriks võisid saada vaid ohvitserid, kelle hulka pürgida oli mitteaadlikel 19. sajandi alguses äärmiselt raske, ehkki mitte päris võimatu.

Georgi ordeni 1. järk oli eriti haruldane ja ihaldatav – seda annetati üldse ainult 25 korral.¹⁷ Sealjuures oli täiskavalere (ordeni kõigi nelja järgu omanikke) kõigest neli, nende hulgas 1812.–1814. aasta kampaania kangelased Mihhail Kutuzov ja Barclay de Tolly.

Sama kampaania eest anti 1. järku välja seitse.¹⁸ Kavaleride hulgas oli kolm Vene alamit: kindralfeldmarssal Kutuzov (1812. aasta kampaania eest) ning baltlased Barclay de Tolly (Kulmi (Chełmno) lahingu eest 30. augustil 1813) ja ratsaväekindral Levin August Gottlieb von Benningsen (1814). Neli 1. järgu Georgi ordenit annetati välismaalastele, liitlasvägede ülemjuhatajatele. Need olid kindralfeldmarssalid prints Jean-Baptiste-Jules Bernadotte (Rootsi, hilisem kuningas Karl XIV Johan),

¹⁵ Ordeni täielik nimi oli *Императорский Военный Орден Святого Великомученика и Победоносца Георгия* (Püha Suurkannataja ja Võidutooja Georgi Imperaatorlik Sõjaline Orden).

¹⁶ Ordeni statuut 26. novembrist 1769, raamatust: *Военный Орден Святого Великомученика и Победоносца Георгия. Именные списки 1769–1920. Биобиблиографический справочник*, отв. сост. В. М. Шабанов (Moskva: Русский миръ, 2004), 16.

¹⁷ Samas on Venemaa kõrgeimat, Andrease ordenit, välja antud ligi tuhat.

¹⁸ Võrdluseks: Vene-Jaapani sõjas 1904–1905 ja I maailmasõjas ei antud välja mitte ühtegi Georgi 1. järku. Viimased kaks annetati Vene-Türgi sõjas 1877–1878.

Gebhard Leberecht von Blücher (Preisi), Karl Philipp von Schwarzenberg (Austria) ja Arthur Wellesley, Wellingtoni hertsog (Suurbritannia). Sealjuures oli Barclay de Tolly sama kampaania käigus, 1812. aasta augustis peetud Borodino lahingu eest saanud juba Georgi ordeni 2. järgu. Olgu märgitud, et ka 3. järgu oli ta saanud Napoleoni-vastases sõjas 1806. aastal lahingu eest Pułtuski all.¹⁹

Georgi ordeni 2. järk on samuti väga haruldane, seda anti üldse välja vaid 121 korral, neist aastatel 1812–1814 tervelt 24 Vene alamale ja 12 välismaalasele.²⁰ Kavaleride hulgas näeme juba nimetatud kindralid: Tormassov, Dohturov, Miloradovitš, Wittgenstein, Jermolov, Osterman-Tolstoi, Konovitsõn ja Langeron.

Georgi ordeni 3. järku anti aastatel 1812–1814 Vene alamatele 123 ja välismaalastele 33, 4. järku vastavalt 491 ja 127. Peab lisama, et Aleksander I endal oli vaid Georgi ordeni 4. järk, mille ta sai 1805. aastal. Georgi ordeni 1. järku, mille ta kui ülemjuhataja oli õigustatud saama, ei pidanud ta sobivaks endale ise võtta.

28. septembril 1807 asutas keiser Aleksander I kuldmõõga „Vapruse eest“²¹ (1913. aastast oli ametlik nimetus Georgi mõök), mis loeti ordeni juurde kuuluvaks, kuid erinevalt ordenist ei andnud see aadlitiitlit.²² Kindralitele ja admiralidele anti kuldmõök, mis oli kaunistatud briljantidega. 1812–1814 anti välja umbes 1700 kuldmõõka ja ligikaudu 100 briljantidega kuldmõõka. Viimase sai ka Barclay de Tolly 1814. aastal Brienne'i lahingu eest. Mõõgale oli graveeritud lahingu kuupäev: 20. jaanuar 1814.

¹⁹ *Военный Орден*, 115, 199, 133.

²⁰ I maailmasõjas annetati Georgi 2. järgu orden ainult neljale isikule, sh ka Eestis hästi tuntud jalaväekindralile Nikolai Judenitšile.

²¹ „За храбрость“ mõõka kui sõjalist autasu annetati Venemaal tegelikult juba varem. See kuupäev tähistab mõõga statuudi korrastamist ja selle liitmist Georgi ordeni juurde.

²² *Учреждение орденовъ*, 164–165. Mõõga saajate üle pidas arvestust Georgi ordeni kapiitel, kuid aadlitiitlit andvasse autasude nimekirja seda ei lülitatud.

Vladimiri orden

Püha Vladimiri Ordeni²³ asutas keisrinna Katariina II 22. septembril 1782 oma valitsemise 20. aastapäeva tähistamiseks ja Venemaa ristija vürst Vladimiri mälestuseks. Ordenit, punast käppristi, mille keskmes oli hermeliinmantel suurvürsti krooniga, kanti punasel lindil, mille mõlemas servas oli lai must triip, üle parema õla vasakul puusal. Ordenil oli kaheksatahuline täht, mida kanti rinnal vasakul pool. Ordeni deviis oli „Польза, честь и слава” („Kasu, au ja kuulsus”).

Seda neljajärgulist ordenit anti nii tsiviil- kui ka sõjaliste teenete eest. 1789. aastast lisati ordeni 4. järgule, mis oli saadud sõjaliste teenete või vapruste eest, ristlint (lehv). Niisuguse ordeni teiseks kavaleriks sai samal aastal Vene-Türgi sõjas Otšakovi kindluse vallutamisel ülesnäidatud vapruste eest sel ajal veel kapten Barclay de Tolly.²⁴ Olgu lisatud, et Vladimiri ordeni 2. järgu sai ta 26.–27. jaanuaril 1807 peetud Preussisch-Eylau lahingu eest ning 1. järgu 1811. aastal teenete eest sõjaministrina.²⁵ Aastatel 1812–1814 anti 1. järgu Vladimiri ordenit välja 12, kõik kavalerid olid vähemalt kindralleitnandi auastmes. 2. järku anti samal ajal välja 95, kõik kavalerid olid vähemalt kindralmajori auastmes. Kuna kahte alamit järku anti neil aastatel ohtralt ka tsiviilteenete eest, pole kättesaadavates allikates sõjaväelaste arvu täpselt välja toodud. Teadaolevalt annetati 3. järku mitusada, kusjuures kavalerid olid vähemalt polkovniku (väga harva alampolkovniku) auastmes. 4. järgu lehviga said mitu tuhat nooremohvitseri.

²³ Ordeni täielik nimi oli *Императорский Орден Святого Равноапостольного Князя Владимира* (Püha Apostliku Vürsti Vladimiri Imperaatorlik Orden).

²⁴ Vladimiri 4. järgu lehviga said I maailmasõjas ka paljud eestlased, sh tulevased kindralid Johan Laidoner, Aleksander Tõnisson, Ernst Pödder ja Jaan Soots.

²⁵ Rein Helme, *Kindralfeldmarssal Barclay de Tolly* (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2006), 88.

Anna orden

Püha Anna Ordeni²⁶ asutas 1735. aastal Holstein-Gottorpi hertsog Karl Friedrich oma 1728. aastal surnud naise Anna, Peeter I tütre mälestuseks. Kui hertsogi poeg Karl Peeter sai 1762. aastal Venemaa keisriks Peeter III nime all, kandus Anna orden dünastiliselt Venemaale. Lõplikult võttis selle 1797. aastal Venemaa ordenite hulka keiser Paul I, Peeter III poeg. Algselt kolmejärguline orden muudeti 1815. aastal neljärguliseks. Orden oli punase kääpristi kujuline, mille keskmes oli püha Anna kujutis. 1. järku kanti punasel lindil, mille servas olid kuldsed triibud, üle vasaku öla paremal puusal. Kaheksaharulist tähte kanti rinnal paremal pool. 2. järku kanti lindiga kaelas ning 3. järku rinnal vasakul pool. Anna ordeni deviis oli „Amantibus Iustitiam, Pietateret Fidem” („Neile, kes armastavad õiglust, ausameelsust ja usku”). Esitähed A.I.P.F. andsid veel teise tõlgenduse: „Anna Imperatori Petri Filia” (Anna, keiser Peetri tütar).

Ordeni 4. (kuni 1815. aastani 3.) järk oli eriline, üksnes sõjalise vapruste eest antav teenetemärk, mis kinnitati mõõgale, mille käepidemele lisati alates 1829. aastast tekst „Vapruse eest” („За храбрость”). Niisugust mõõka peeti õigusega rindeohvitseri vapruste tunnuseks. 1812–1814 anti välja 225 Anna 1. järku, millest 54 olid kaunistatud briljantidega. Anna 1. järku võib julgesti nimetada kindralmajori autasuks, sest statistika järgi olid 165 autasustatud just selles aastases ning vaid viis kindralleitnandi ja üks polkovniku aastases. Briljantidega ordeni said 38 kindralmajorit ja 16 kindralleitnanti. Anna ordeni 2. järguga autasustatute arvu sellel perioodil pole täpselt teada, kindlasti oli neid sadu. 3., vapruste järgu kohta on teada, et 1812 anti neid 664, 1813. aastal 751 ja 1814. aastal 1094 ohvitserile.²⁷

Kokkuvõtteks võime öelda, et aastatel 1812–1814 antud Vene ordenite hulk ületab märgatavalt sellele eelnenud ja järgnenud ajastud. See pole ka ime, kui vaatame sõja mastaapsust, mida raamistavad taganemine ja Moskva mahajätmine 1812. aastal ning Pariisi vallutamine 1814. aastal. Ordenisaajate hulgas on palju baltisakslasi, kuid eestlaste kohta and-

²⁶ Императорский Орден Святой Анны (Püha Anna Imperaatorlik Orden).

²⁷ Дуров, Русские награды, 79–80.

med puuduvad. Esimesed oletatavalt eesti päritolu Vene kindralid Johann Michelson ja Erikson olid 1812. aastaks juba surnud. Kuid madalamas auastmes ohvitseride seas võis olla eestlasi ning seega ka ordenisaajaid.

Mis on nendest ordenitest saanud? Selgub, et enamasti pole need säilinud või on nende saatus teadmata. Asi on selles, et kuni 1855. aastani tuli peale omaniku surma ordenid tagastada ordenite duumale. Sealt anti need tavaliselt välja uutele kavaleridele ning andmed selle kohta, kellele need olid kuulunud varem, pole säilinud. Sõduritele antud Georgi ristid ja medalid, mida käsitleme allpool, sulatati aga pärast tagasiandmist pahahti üles. Samuti, kui keegi sai ordeni kõrgema järgu, pidi ta madalama järgu risti ära andma. Seega polnud Georgi ordeni neljakordse kavaleri Barclay de Tolly vormil kunagi kõiki nelja järku, vaid ainult selle hetke kõige kõrgem.²⁸

Sellest ajajärgust on säilinud keiser Aleksander I ordenid ja mõned üksikud tema alamatele kuulunud teenetemärgid (näiteks kindralmajor Kulnevi 3. järgu Georgi orden). Välismaalastele tagastamiskoost ei laienenud ja tänu sellele on säilinud feldmarssal Arthur Wellesley, Wellingtoni hertsogi Georgi 1. järgu, Andree ja Aleksander Nevski orden, mis on eksponeeritud tema muuseumis Londonis.

Andree, Aleksander Nevski, Georgi ja Vladimiri 1. ja 2. järgu, Anna 1. järgu ning hiljem ka Valge Kotka ja Stanislavi 1. järgu ordeniga autasustas imperaator „isikliku äranägemise järgi”. Madalamate järkude esildised saadeti ordenite kapiitlile, kes edastas need vastava ordeni duumale. Duumad, mille liikmed olid vastavate ordenite kavalerid, vaatas esildised läbi. Nõusolevaks otsuseks vajati kahe kolmandiku liikmete poolthääli.

Ordenitega kaasnevast aadlitiitlist oli eespool juba juttu. Lisaks võidi eriti silmapaistvale ja teenekale mehele annetada ka krahvi või vürsti tiitel. Krahvi tiitli juurutas Venemaal Peeter I ning seda võidi annetada nii päritava kui ka isiklikuna.²⁹ Vürsti tiitlil oli Venemaal seevastu väga pikk ajalugu: see võis olla päritud, kuid alates Peeter I ajast anti seda ka teenete

²⁸ Hiljem ordenite statuute muudeti ja näiteks Georgi ordeni kavaleril tuli kanda kõiki talle annetatud järke.

²⁹ Esimene Vene krahv oli kindralfeldmarssal Boris Šeremetjev, kes sai selle tiitli 1706. aastal. Kokku sai 1917. aastani krahvitiitli u 250 perekonda.

eest.³⁰ Barclay de Tolly sai krahvi tiitli Leipzigi Rahvastelahingu eest 1813. aastal ning vürsti tiitli 1815. aastal kogu oma tegevuse eest Napoleoni-vastases sõjas. Kui krahvi- või vürstitiitli kandja meesliin hääbus, võidi tiitel annetada mõnele kõrvalliini liikmele. Nii oli ka Barclay de Tolly vürstitiitliga. Peale kindralfeldmarssali lastetu poja Magnuse surma andis tsaar Aleksander II 1872. aastal tiitli Michael Andrease kasutütre Christeli pojale Alexander von Weymarnile, kelle perekonnanimeks sai nüüd Barclay de Tolly-Weymarn.

Teiste riikide ordenitest

Vene ohvitserid said neil aastatel ka hulgaliselt välismaiseid, liitlasriikide ordeneid. Nimetagem neist tähtsamaid. Preisi kõrgeima, Musta Kotka ordeni (sks *Orden vom Schwarzen Adler*), said kaheksa Vene sõjaväelast, sh tsaar Aleksander I, Kutuzov ja Barclay de Tolly. 1813. aastal asutatud Preisi Raudristi (sks *Orden des Eisernen Kreuzes*) kõrgema järgu, Suurristi, mida anti üldse välja ainult seitse, sai ka üks Vene ohvitser, Kulmi lahingu kangelane jalaväekindral Aleksandr Osterman-Tolstoi. Tsaar Aleksander I sai aga üksnes Raudristi madalaima, 2. järgu.

Austria kõrgeima sõjalise aumärgi Maria Theresia sõjaordeni (sks *Militär-Maria-Theresien-Orden*) said 44 Vene ohvitseri, sealhulgas tsaar Aleksander I, Kutuzov, Barclay de Tolly, Bagration, Benningsen, Platov ja Wittgenstein.

Rootsi Kuningliku Mõõgaordeni (rts *Kungliga Svärdsorden*) kõrgeima järgu, Suurristi I klassi rüütlimärgi said Vene sõjaväelastest tsaar

³⁰ Venemaal oli umbes 250 vana vürstlikku suguvõsa, mis jagunesid Rjurikute järeltulijateks (näiteks Gortšakov, Dolgorukov, Volkonski), Gediminase järeltulijateks (näiteks Golitsõn, Kurakin, Trubetski) ning Gruusia (näiteks Bagration) ja tatari päritolu (näiteks Urussov, Jussupov) suguvõsadeks. Teenete eest sai Venemaal vürstitiitli 18.–20. sajandil 20 perekonda, esimesena Peeter I lemmik Aleksander Menšikov 1705. aastal. Aleksander I andis kolm vürstitiitlit: peale Barclay de Tolly said selle Goleniššev-Kutuzov 1812. ja Saltõkov 1814. aastal. Sõjaliste teenete eest oli 1799. aastal vürstitiitli (Itaalia vürst) saanud generalissimus Aleksandr Suvorov. Tema pojapoev vürst Aleksander Suvorov oli 1848–1867 Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kindral-kuberner.

Aleksander I, Barclay de Tolly, Benningsen ja Langeron. Olgu märgitud, et pärast Napoleoni-vastaseid sõdu on ordeni seda järku välja antud vaid korra: 1942. aastal sai selle Soome marssal Carl Gustaf Emil Mannerheim.

Suurbritannia andis oma kõrgeima, Sukapaela ordeni (ingl *The Most Noble Order of the Garter*) ainult tsaar Aleksander I-le. Barclay de Tolly sai Saunaordeni (ingl *The Most Honourable Order of the Bath*) kõrgeima järgu, Suurristi rüütlimärgi (ingl *Knight Grand Cross – K.G.B.*). Muuseas, Saunaordeni sama järgu on saanud ka president Toomas Hendrik Ilves, kui teda autasustati seoses kuninganna Elisabeth II riigivisiidiga Eestisse 2006. aastal.

Siinkohal väärrib märkimist veel üks omapärane teenetemärk sellest perioodist: nn Kulmi rist – Preisi autasu, mis oli mõeldud ainult Vene sõjaväelastele. Pärast Kulmi lahingut 30. augustil 1813 otsustas Preisi kuningas Friedrich Wilhelm III (kes ka ise lahinguväljal viibis) autasutada kõiki lahingust osa võtnud Vene sõjaväelasi Raudristiga. Kuid osalenud Vene väekoondises oli ligi 12 000 meest ja niisuguse koguse ristide väljaandmine oleks Raudristi maine kõvasti alla viinud. Niisiis otsustas kuningas asutada hoopis uue teenetemärgi, mis oli väliselt küll Raudristikujuline, kuid millel puudus tekst. Valmistati eraldi ohvitseri (mustaks emailitud) ja sõduri (mustaks värvitud) ristid. 1815 saadeti Venemaale 11 563 risti, neist 443 ohvitseride jaoks. Samal aastal Peterburis peetud kaardiväe paraadil anti 7131 risti ka üle.

Kuninga otsus neid autasustada jõudis aga Vene sõjaväelaste kõrvu kohe pärast lahingut. Seetõttu asuti prantslastelt saadud trofeedest (trummidest jms) ise riste välja lõikama ja endale rinda panema. Huvitaval kombel lubati neid omatehtud ordeneid ka seni kanda, kuni ametlikud ristid valmis said ja üle anti.³¹

Rõhutamaks liitlassuhteid ja ühist võitlust Napoleoni vastu, kandsid liitlasriikide valitsejad hiljem ühendatud ordenite tähte. Näiteks oli Aleksander I rinnas Musta Kotka ordeni täht, mille harude vahele oli põimitud Sukapaela orden ja mille küljes rippus püstise teraga väike mõök Rootsi Mõõgaordeni tunnusenäht.³²

³¹ Дуров, *Русские награды*, 91.

³² Елизавета Н. Шевелева, *Ордена Александра I* (СПб: ФАРН, 1993), 15, 20.

Alamväelaste autasustamisest

Alamväelased said oma vapruste aumärgi just Napoleoni sõdade ajal. 13. veebruaril 1807 asutas keiser Aleksander I oma manifestiga teenetemärgi, millega autasustati allohvitsere, sõdureid ja madruseid, „kes tegelikult teenides maa- või mereväes on üles näidanud erilist vaprust võitluses vaenlase vastu”. Uue teenetemärgi, risti ametlikuks nimetuseks sai esialgu „sõjalise ordeni teenetemärk”³³ ja see kuulus statuudi järgi Georgi ordeni juurde. Risti kavalierid said mitmesuguseid privileege, näiteks tõusis palk kolmandiku võrra. 1808. aasta 15. juuni määrusega vabastati risti kavalierid kehalistest karistustest, samuti ei tohtinud ohvitser sõna või teoga solvata risti rinnal kandvat alamväelast. Risti sai autasustatult ära võtta ainult kohtuotsusega, kusjuures sellest tuli teavitada keisrit ennast.

1812. aastal anti välja 6783 risti, aastatel 1813–1815 lisandus veel 21 939.³⁴

Esimesed kindlad andmed eestlaste autasustamise kohta pärinevad 1812. aastast. Sõjaajaloolane Rein Helme on need nimed oma uurimuses ka kirja pannud: Martin Indrik, Adam Indrik, Jakob Puntsel ja Peetri Ants.³⁵

Peale selle võidi alamväelasi autasustada Püha Anna medaliga.³⁶ Selle autasu asutas keiser Paul I 12. novembril 1796. Algul vääristati medaliga sõdureid ja allohvitsere vapruste eest. Kui keiser Aleksander I asutas 1807. aastal sõjalise ordeni teenetemärgi (Georgi risti), muutus Püha Anna medal autasuks regulaarväe alamväelastele 20 aasta laitmatu teenistuse eest.

Erinevalt ordenitest olid medalid Venemaa seisuslikus ühiskonnas suhteliselt demokraatlikud aumärgid. Kuni XIX sajandi alguseni tehti selles osas siiski vahet ohvitseride ja alamväelaste vahel: esimesed said mingis aktsioonis või lahingus osalemise eest kas medali väärtusliku-

³³ *Знак отличия Военного Ордена*. 1913. aastast nimetati see ametlikult Georgi ristiks.

³⁴ Vt ka Leho Lõhmus, „Georgi rist” – *Laidoneri Muuseumi aastaraamat 3/2003*, koost. Leho Lõhmus (Viimsi: Laidoneri Muuseum; Tallinn: SE&JS, 2004), 91–93.

³⁵ Rein Helme, *1812. aasta Eestis ja Lätis* (Tallinn: Olion, 1990) 120–121.

³⁶ Ametlik nimetus oli *Знак отличия ордена Святой Анны* (Püha Anna ordeni teenete märk). Kuulus statuudi järgi Anna ordeni juurde.

mast metallist (tavaliselt kullast, sellal kui sõduri oma oli hõbedast) või spetsiaalse risti. Alates 1812. aastast anti Vene sõjalise kampaania medal (samast metallist ja sama lindiga) kõigile osalistele alates reamehest ja lõpetades kindraliga. Määrav polnud mitte aukraad, vaid osavõtt. Medaliga autasustatud sõdur sai soodustusi: kõrgema palga ja pensioni ning, mis peamine, ta vabastati kehalistest karistustest.

1812.–1814. aasta kampaania eest autasustamiseks asutati kaks medalit.³⁷

1812. aasta mälestusmedal

Medali asutas keiser Aleksander I 5. veebruaril 1813. Sellega autasustati kõiki sõjaväelasi, tsiviilisikuid ja vaimulikke, kes võtsid vahetult osa lahingutegevusest Napoleoni vägede vastu 1812. aastal. 1814. aasta 30. augusti manifestiga laiendati autasustatavate ringi: medali said ka aadlikud ja kaupmehed, kes olid oma tegevusega võidule kaasa aidanud. Saajate nimekirjad koostati igas kubermangus. 8. veebruaril 1816 lisati autasustatavate hulka ka aadlisoost naised, oma suguvõsa vanemad liikmed. Medalil esiküljel (aversil) oli kõikenägev silm ja selle all tekst: *1812 ГОДЪ* („1812 aasta“), tagaküljel (reversil) aga tekst: *HE НАМЪ / HE НАМЪ / А ИМЕНИ / ТВОЕМУ* („Mitte meile, mitte meile, vaid Sinu nimele“).³⁸

Medal lahingutes osalenutele valmistati hõbedast ja seda kanti rinnas Andrease ordeni lindiga. Aadlikele ja kaupmeestele mõeldud medal valmistati pronksist ja seda kanti vastavalt Vladimiri³⁹ või Anna ordeni

³⁷ Дмитрий И. Петерс, *Наградные медали России XIX – начала XX веков. Каталог* (Москва: 1989), 80–81, 85–86. Vt ka Leho Lõhmus, „Vene impeeriumi sõjaliste kampaaniate medalid XIX ja XX sajandil,“ – *Laidoneri Muuseumi aastaraamat 2/2002* (Viimsi: Laidoneri Muuseum; Tallinn: SE&JS, 2003), 85–86.

³⁸ Tekst on võetud piiblist (Ps 115: 1) ja kõlab tegelikult: „Mitte meile, Issand, mitte meile, vaid oma nimele anna au...“ See Templiordult laenatud deiviis oli Aleksander I isa keiser Paul I lemmikmoto, mida kasutati mitmel korral nii Vene faleristikas kui ka numismaatikas.

³⁹ Mõningatel andmetel anti pronksmedalit Vladimiri lindiga ka 1813.–1814. aasta kampaanias lahingus osalenutele. Sellele viitavad ka kaasaegsed maalid, kus tihti kantakse kahte medalit, hõbedast ja pronksist, kõrvuti.

lindiga. Daamidele mõeldud medalid valmistati samuti pronksist, kuid nende diameeter oli väiksem. Kokku annetati umbes 215 000 hõbe-, 64 662 pronks- ja 7606 nn daamimedalit.

Pariisi vallutamise medal 1814

Medali asutas keiser Aleksander I 30. augustil 1814.⁴⁰ Poliitilistel põhjustel alustati autasustamisega aga alles keiser Nikolai I määrusega 19. märtsist 1826, sealjuures võeti esildisi vastu kuni 1832. aastani. Medali said sõdurid ja ohvitserid, kes olid osalenud 1814. aasta kampaanias ning olnud tegevarmee enne 19. märtsi 1814.

Medali esiküljel oli Aleksander I profiilportree ja selle kohal kõikenägev silm. Tagaküljel aga tekst ümbritsetud pärjaga: *ЗА/ВЗЯТИЕ/ПАРИЖА/19 МАРТА/1814* („Pariisi vallutamise eest 19. märtsil 1814”).

Medal valmistati hõbedast ning seda kanti rinnas Georgi ja Andree ordeni ühendatud lindiga. Kokku annetati umbes 150 000 medalit.

Kokkuvõte

Napoleoni sõjad tõid kaasa riikide ordenisüsteemide teatava demokraatiseerimise, esiteks muidugi Napoleoni enda Prantsusmaal. 1804. aastal asutatud Auleegioni ordenit võib pidada üldse esimeseks moodsa aja teenetemärgiks. See oli orden, mille annetamisel ei mänginud mitte mingisugust rolli päritolu ega seisus, vaid ainult tegelikud teened ja vaprus lahinguväljal.

1813. aastal asus samasse ritta Preisimaa. Raudristi anti samadel alustel nii sõdurile kui ka kindralile. Selle võis saada nii Preisi reamees kui ka Vene keiser Aleksander I. Sõjast osavõtnutele anti mälestusmedal (asutati

⁴⁰ Sama määrusega asutati mälestusrist 1812. aasta sõjas osalenud vaimulikele. See oli valmistatud pronksist (32 x 72 mm) ja seda kanti kaelas Vladimiri ordeni lindiga. Kokku annetati u 40 000 risti.

Vene sõjalisi teenetemärke Napoleoni sõdade ajast

Examples of Russian Military Decorations from the Era of Napoleonic Wars

1812. aasta mälestusrist vaimulikele. Eesti Ajaloomuuseum

Priest's Cross for the War of 1812. Estonian History Museum

Vasakult: Pariisi vallutamise medal, 1812. aasta medal ja Püha Anna medal 20-aastase teenistuse eest (avers, lindiid revers)

From left: Medal for the Capture of Paris in 1814, Medal for the War of 1812, Medal of St Anne for 20 years service (obverse, ribbons reverse)

Vasakult: Püha Anna medal 20-aastase teenistuse eest, 1812. aasta medal ja Pariisi vallutamise medal (revers, lindiid avers). Eesti Ajaloomuuseum

From left: Medal of St Anne for 20 years service, Medal for the War of 1812, Medal for the Capture of Paris in 1814 (reverse, ribbons obverse). Estonian History Museum

*avers/obverse**revers/reverse*

Püha Georgi 4. järgu orden. Eesti sõjamuuseum

Cross of St George 4th class. Estonian War Museum

*avers/obverse**revers/reverse*

Püha Vladimiri 4. järgu orden lehviga. Eesti sõjamuuseum

Order of St Vladimir 4th class with a bow. Estonian War Museum

1815), mis oli valmistatud pronksist ning ühesugune kõigile, auastmest hoolimata.

Venemaa ordenite süsteem jäi seisuslikuks kuni oma lõpuni 1917. aastal. Ohvitseridel oli oma Georgi orden ja alamväelastel Georgi rist ning nii see ka jäi, kuid aastatel 1812–1814 toimus nihkeid siingi. Esi- teks hakati nüüd sõjaliste kampaaniate mälestusmedaleid välja andma samadel alustel ja samast metallist kõigile osavõtjatele, alates reamehest ja lõpetades kindralfeldmarssaliga. Teiseks, veel kuni 19. sajandi alguseni oli nooremohvitseri autasustamine ordeniga äärmiselt haruldane. Kui Barclay de Tolly sai kaptenina Vladimiri ordeni, peeti seda väga erandli- kuks ja kõrgeks tunnustuseks. Leitnantide ja kaptenite autasuks jäi pea- miselt võimalus surra tsaari eest või siis, kui oli sõjaõnne ja jäädi ellu, saada vapruste eest ülendust ning tõusta vanemohvitseri auastmesse. Sel puhul olid autasud ordenite näol juba tavalisemad. Alates 1812. aastast muutus nooremohvitseride autasustamine aga massiliseks. Seega muutus Venemaal autasustamine demokraatlikumaks ohvitserikorpusse siseselt.

Suurbritannia ordenite süsteem oli veel konservatiivsem ja seisusli- kum kui Vene oma. Alamväelase rinda jäi neist aastatest ehtima ainult Waterloo lahingu mälestusmedal. Teenistusmedal nende aastate eest (ingl *Military general service 1793–1814*) asutati tagantjärele, 1848. aas- tal, kui enamik kampaaniast osavõtnuid oli juba surnud. Ordeneid jagus üksnes vanemohvitseridele ja kindralitele. Briti sõdur sai oma vapruste aumärgi, Victoria risti (ingl *The Victoria Cross, VC*), alles Krimmi sõja lõpus 1856. aastal. Nooremohvitseri esimene orden, Väljapaistvate tee- nete orden (ingl *The Distinguished Service Order, DSO*), asutati aga 1886. aastal. Massilisest autasustamisest võime rääkida alates I maailmasõjast, kui asutati Sõjarist ja Sõjamedal (ingl *Military Cross, Military Medal – MC, MM*).

Austria ordenite süsteem jäi seisuslikuks, kõigile osavõtjatele annetati vaid Armeerist (sks *Armeekreuz*, asutati 1814), kuid ka siin ei unustatud autasu saaja päritolu ega auastet. Kindralite rist oli kullast.

Bibliograafia

Õigusaktid

Учреждение орденовъ и другихъ знаковъ отличія. СПб: 1876.

Kirjandus

Durov, Valery A. *Ордена России / The orders of Russia.* Moscow: Voskresenje, 1993.

Дуров, Валерий А. *Русские награды XVIII – начала XX в.* Москва: Просвещение, 1997.

Гребельский, Петр; Мирвис, Александр. *Дом Романовых.* СПб: ЛИО Редактор, 1992.

Helme, Rein. *1812. aasta Eestis ja Lätis.* Tallinn: Olion, 1990.

Helme, Rein. *Kindralfeldmarssal Barclay de Tolly.* Tallinn: Eesti Entsüklopeedia-kirjastus, 2006.

Lõhmus, Leho. „Georgi rist” – *Laidoneri Muuseumi aastaraamat 3/2003*, 90–101. Viimsi: Laidoneri Muuseum; Tallinn: SE&JS, 2004.

Lõhmus, Leho. „Vene impeeriumi sõjaliste kampaaniate medalid XIX ja XX sajandil” – *Laidoneri Muuseumi aastaraamat 2/2002*, 83–100. Viimsi: Laidoneri Muuseum; Tallinn: SE&JS, 2003.

Петерс, Дмитрий И. *Наградные медали России XIX – начала XX веков. Каталог.* Москва: 1989.

Спасский, Иван Г. *Иностранные и русские ордена до 1917 года.* Ленинград: 1963.

Шевелева, Елизавета Н. *Ордена Александра I.* СПб: ФАРН, 1993.

Военный Орден Святого Великомученика и Победоносца Георгия. Именные списки 1769–1920. Библиографический справочник, отв. сост. В. М. Шабанов. Москва: Русский миръ, 2004.

Russian Imperial Decorations and the 1812–1814 Campaign

Leho Lõhmus

The article provides an overview of the Russian imperial decorations and their investiture from the Patriotic War of 1812 to the Allies capturing Paris in 1814. Additionally, the influence of the Napoleonic Wars on the systems of honorary decorations of the key participating countries is discussed. It can be claimed that the Napoleonic Wars effected a certain democratisation on the national systems of decoration. First and foremost, this applies to Napoleon's France. The Legion of Honour (*Légion d'honneur*) established in 1804 can be regarded as the first modern decoration ever. It was an order not awarded on the basis of descent or estate but according to specific merits and courage on the battlefield.

In 1813, Prussia followed in France's footsteps. The Iron Cross (*Eisernes Kreuz*) was awarded to soldiers and generals alike on the same grounds. Both a Prussian Private and the Russian Emperor Alexander I could be decorated with it. All participants in the war were conferred on a bronze commemorative medal (established in 1815) that was alike for all receivers, notwithstanding rank.

The Russian system of decorations continued to be estate-based and remained so until its dissolution in 1917. Until the end, officers could be awarded with the Order of St George (*Орден Святого Георгия*), and soldiers with the Cross of St George (*Георгиевский Крест*). However, some changes were issued even in this establishment during 1812–1814.

Firstly, the state began to issue commemorative medals made of the same material on an equal basis to all participants in a campaign—from Privates to General Field Marshals. Secondly, decorating junior officers became ubiquitous as of 1812. Up to the early 19th century this had been extremely rare. When Barclay de Tolly received the Order of St Vladimir (*Орден Святого Владимира*) as a Captain, it was considered an exceptional case of high recognition. The most common reward for a Lieuten-

ant or Captain in the Imperial Russian Army was the honour of dying for the Czar, or, if one was fortunate enough and managed to survive, one could be promoted for prowess and reach the ranks of senior officers, where decorations in the form of orders were already more conventional. Thus, the system of awarding decorations democratised within the framework of the corps of officers.

Great Britain's system of decorations was even more conservative and status-based than that of Russia. The commemorative Waterloo campaign medal was the only reminder of the Napoleonic Wars to a common soldier. The service medal corresponding to those years (Military General Service 1793–1814) was created only afterwards, in 1848, when most of the campaign participants were already deceased. Orders were awarded to senior officers and generals only. British soldiers saw the establishment of the Victoria Cross (VC), their very own decoration for valour, only near the end of the Crimean War in 1856. The first order for junior officers—the Distinguished Service Order (DSO)—was instituted in 1886. Honorary decoration reached a broader scale when the Military Cross (MC) and Military Medal (MM) were established during World War I.

The Austrian system of decorations remained estate-based, and all participants in the campaign in question were awarded only with the Army Cross (*Armeekreuz*, established in 1814). The awardees' descent and rank were, nevertheless, not forgotten: generals' crosses were made of gold.

In conclusion, it can be said that the Napoleonic Wars facilitated certain democratic processes in the participating armies. With respect to the system of honorary decorations, this mainly manifested in the acknowledgement of personal bravery regardless of one's estate and rank.